

ESKİ TÜRKLERDE DEVLET ve DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Yrd.Doç.Dr. Metin İŞÇİ

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bir milletin siyasî ve hukukî yönden teşkilatlanmasına devlet adı verilir. Devlet, halk iradesinin yönetime yansımadır. Çünkü devlet iradesinin kaynağı millettir. Ancak bu kaynak milletin madde ve ruh değerlerinden ilham alan, damarlarından fışkıran, millî tarih ve gelenekleri kuşatan varlığın adıdır.

Millet, ne yalnız coğrafya, ne ırk, ne dil, ne de din birliğidir. O, günümüzdeki elemanların mazideki köklerini içerisine alır ve geleceğe ait bir iradenin başlangıcını oluşturur.¹

İlk cemiyetlerde bütün varlıklara kimlik kazandıran ve her varlığa sirayet ederek hakimiyet kuran mana adlı sırlar toplamı ne ise, millet varlığında da devlet odur.²

Devlete kutsallık kazandıran otorite iradesi ve kuvveti, gücünü milletin varlığından alır ve ona canlılık kazandırır. Demek ki, milleti meydana getiren kurumlar, henüz oluşma halindeyken devletten kuvvet alır. Devlete hayat ve emir veremeyen milletler mutlaka sömürgeleşir. Çağ değişmelerinde ve bazı felaketlerden sonra milletlerin çoğu kere kendi maddî ve manevî kaynaklarıyla oranlanamayacak kadar güçlü bir

¹ Nurettin Topçu , İradenin Davası , Hareket Yayınları , İstanbul ,1968 ,s.55

² y.a.g.e , s.55

devlet anlayışıyla kalkındıkları görülür. Mesela İngilizler, 1920 de Ankara'da kurulan TBMM hükümetinin iktidar sınırlarını hesaplarken yanılmıştı. Çünkü onlar, Anadolu'yu vatanlaştıran ruhu ve bu toprağın tarihini bilmiyorlardı. Şunu bilmek gerekir ki tarih ve kutsal değerlerin millet varlığının üstünde yaşayabildiği devirler vardır. İşte bu devirlerde millet yeniden dirilir ve hayatiyet kazanarak geleceğe yönelir.

1942 ve 45 yılları arasında varlık-yokluk mücadelesi veren İsrail milleti de yukarıda belirtilen davranışa benzer şekilde 1948'de kendi devletini kurmuştur. Jenositle karşı karşıya kalan Bosna Hersek Cumhuriyeti de ona ayrı bir örnektir.

Şunu unutmamak gerekir ki devlet fikri sorumlulukla eş değerdir. Devlette sorumluluk, yönetenin yönetilene söz vermesidir. Verilen sözü uygulayabilmek ise otoriteyi paylaşmaktır. Devlet bir havuza benzetilirse, hükümet bu havuzu dolduran sudur. İnsan da beyin ne ise devlette hükümet odur. Bu konudan olmak üzere devleti yönetenlere Devlet Adamı demek yerine sorumlu İnsan demek daha uygundur. Çünkü sorumluluk, yaptığı işlerin hesabını vermektir. Buna göre devleti idare edenler gururlu ve mağrur olmaları yerine fedakâr olmalıdırlar. Onlar kendileri için değil toplumun huzuru için yaşamalı, yani bütünleştirici olmalıdırlar. Bunun en güzel örneğini 13. yy. düşünürlerinden Mevlânâ'da görmekteyiz. Bu konuda Mevlânâ şöyle demektedir:

Ne berai fasl amedin

Ma berayî vasl amedim³

Hoş görü ile devlete tesir edilerek 600 yıllık Osmanlı devletinin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır.

Demokrasinin bulunduğu yerde milletin vekilleri alçak gönüllü makam ve mevki peşinde koşmayan ve sadece “Halka Hizmetin Halka Hizmet Olduğu” prensibiyle hareket eden kimseler olmaları gerekir.

³ Biz bölüp parçalamaya değil bütünleştirmeye geldik , Mesnevi , 2. Cilt

Çünkü o makam, şan ve şöhret yeri değil sorumluluk yeridir. Yani milletin vekilleri, millet kuvveti ve onun iradesinden çekinmelidirler.⁴

Eski Türklerde hakanlar ve beyler, yılın belli mevsimlerinde halkın katıldığı ziyafet ve şölenler, yani toylar düzenleyerek devletin bütün varlığını halka dağıtırlardı. Bu hoş görüden dolayıdır ki, yeryüzü hiçbir döneminde Türk devletlerinden yoksun kalmamıştır.

Demokrasilerde toplumun bütün üyeleri sorumluluğu taşımak zorundadırlar. Böyle bir yönetim şeklinde, hükümet otoritesiyle millet otoritesi arasında tam uygunluk olmalıdır. Bu uygunluğun halk veya hükümet tarafından bozulması birlik ve bütünlüğü tehlikeye sokar. Hükümetler de millete verdiği sözü tutmaz ve onu hiçe sayarsa halkın güvenini kaybeder. Bir ülkede millî otoritenin, hükümeti kontrol edemeyecek kadar zayıf oluşu keyfi ve totaliter yönetimlere zemin hazırlar. Eğer hükümet milleti idare etmekte acizlik gösterirse, halk içerisinde sınıflaşmalar ve çıkar çatışmaları yaygınlaşır. Herkes başına buyruk kesilir.

Devlet, toplumu kütleleştirmek ve adeta ona ruh kazandırmaktır. Onun için en büyük devletçiler aynı zamanda en büyük milliyetçilerdir. Onlar, içerisine daldıkları mistik kaynaktan güç alan idare adamlarıdır. Hz. Musa, Hz. Muhammed, Fatih ve Atatürk gibi büyük devlet adamları hep bu otoritenin temsilcileri idi. Buna karşılık, acizlik gösteren ve halkından destek dilenen insanlardan devlet adamı olmaz.⁵

Devletler ancak milleti ile varlık kazanır. Demek ki, nerede devlet varsa orada güçlü bir millet vardır. Milletler, bu özelliği ile devletin kaynağını oluştururlar. Devlet, ancak şu davranışlarla yıkılır: Kanunlar caydırıcı değilse, alime saygı gösterilmiyorsa, din cahillerin elinde okullar amaçsızın yetkisinde ise. ⁶Bu konudan olmak üzere Yavuz Sultan Selim'in sadrazamı Piri Mehmet Paşa'da devletin üç

⁴ y.a.g.e. , s.57

⁵ Nurettin Topçu , Devlet ve Demokrasi , Hareket Yayınları , İstanbul , 1971 , s.14

⁶ N.Toçu , İradenin Davası , s.54

ihmalden dolayı yıkılacağını söylemektedir. Bunlar: rüşvetin yaygınlaşması, liyakatsızların iş başında bulunması ve devletin taviz vermesidir.⁷

Devletin otoritesi yıkıldıkça toplum düzeni zayıflar ticarete sözleşmeye, mahkemede hakime, ailede evlada, sokak polise güvenilmez olur. Suçlu mahkemede berat ederken suçsuzlar cezaya çarptırılır. Kurumlarda, dinde ve ilimde fitne baş gösterir, halk sınıflara bölünür. Devlet vatandaşa, baba evlada söz geçiremez olur. Halkta birlik bütünlük duygusu kaybolur, ağır başlılık ve liyakatin yerini alkış ve yağcılık alır, sorumlulukla menfaatçilik yer değiştirir, devlet gerileyerek otoritesi zayıflar yerini anarşi ve teröre terk eder.

Otoritenin sorumlulukla yan yana olduğu her yerde devlet vardır. Yani sorumluluğun fertlere çevrildiği toplumlarda devlet gücünü gösterir. Eğer hükümetler, milletin dizginlerini tutamayacak kadar zayıf ve otoriteden mahrum kalırsa sınıf menfaati başlar. Her fert istediği gibi hareket ederek düşmanlıklar çoğalır. Millî birlik çözülür. Şehirlerde büyük sermaye sahipleri, köylerde eşkıyalar otoriteyi ele geçirir. Toplum içinde gemisini kurtaran kaptan sayılır. Amirin zulmünden, tüccarın baskısından, gençliğin şursuzluğundan hayat çekilmez şekil alır. Millet bünyesi bu çıkar kavgaları arasında huzur ve mutluluğunu kaybeder. Birbirine düşman insanların feryatları yönetim tarafından işitilmez olur.

Devletin diğer bir elemanı politik teşkilatlanmadır. Bir devlette millî şuur, toprak, egemenlik öğelerini tamamlayan politik teşkilatlanma bir bütün halinde disiplini sağlar. Bu öge, diğerleriyle beraber toplumu hukuk ilkeleriyle yönetir. Özellikle, egemenliğin temel faktörü politik teşkilatlanmadır. Teşkilatlanma şuur, kültür ve akıl ile yakından ilgilidir. Çünkü bu ögeyi devlet adamlarının şuur ve akli yaratır.⁸ Tarihe baktığımızda Türklerin, insanlığın ilk gününden itibaren teşkilatlandığını görürüz. Çünkü Türk devlet adamları diğer milletlerin tecrübe ve deneyimlerinden yararlanmışlardır.

⁷ Osman Turan , Türk Cihan Hakimiyeti Tarihi, Boğaziçi Yayınları , s.144 , İstanbul 1993

⁸ Aydın Taneri , Türk Devlet Geleneği , Töre Yayınları , Ankara 1981 , s.47

Eski Türklerde devlet kavramı, millet, ülke, egemenlik ve teşkilatlanmadan meydana gelmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere iktidara sahip olmak egemenlikle eş değerdir. Kaynaklara baktığımızda Türklerde yöneticilerin iktidara geliş yolunu kesinlikle belirleyen kuralların olmadığını görürüz. Buradan Türk devletlerinde yöneticilerin ve hanedanların veraset hakkı olmadığı görürüz.⁹

Türklerde egemenliğin kökenine gelince Göktürk ve Uygur kitabelerinden anlaşılacağı üzere kağan ve soyları tanrısal kökenlidir. Hanın tanrı tarafından görevlendirildiği inancı, Hunlar ve Uygurlarda da aynen görülmektedir. Uygurlara göre hanlar ekseriye gökten inen bir ışıktan gebe kalmış bir prensesin çocuklarıdır. Göktürlere göre ise han soyu tanrının gönderdiği bir kurt ile çiftleşen bir prens ile prensesten türemiştir.¹⁰

Ziya Gökalp, kurdun bir totem olduğu kanaatindedir. Ona göre kavmin atası sayılan totemin, han ailesine geçmesi siyasî bir gelişmenin, yani boylardan devlete geçişin bir sonucudur. Böylece, totemi benimseyen egemen bir aile sivrilmekte kamu yetkisi merkezileşmektedir. Eski Türklerde taht Oğuz boylarına aittir. Kimin tahta çıkacağını tanrı belirlemektedir. Tanrının iradesi ise seçtiği adayın güç ve kuvvetiyle ortaya çıkmaktadır.¹¹

Türklerin devlet anlayışı Oğuzlardan beri devam etmektedir. Bunun için Samanoğulları, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar hep Oğuzların boyları olarak gösterilmektedir. Kaynaklara göre Ertuğrul Gazi ile oğlu Osman'a beylik, Selçuklu sultanı tarafından verilmiştir. Beyliğin bu kişilere verilmesi egemenlik sembolü olan at, davul, bayrak, kılıç ve fermanın verilmesinden anlaşılmaktadır. Başka bir kaynağa göre ise devrin halifesi tarafından Osman Bey'e egemenliğin sembolü olan kılıç gönderildiği ifade edilmektedir. Burada, bağlı olarak Yıldırım Beyazıt, Anadolu da ki egemenliğini sağlam-

⁹ Aydın Taneri , y.a.g.e. , s.43

¹⁰ y.a.g.e. , s.44

¹¹ Ziya Gökalp , Türk Töresi , Kültür Bakanlığı Yayınları , İstanbul 1976, s.16

laştırmak için Abbasi Halifesinden Sultanı Rum unvanını istemiştir. Bunda İslami anlayıştan daha çok Türk devlet anlayışı rol oynamıştır.

Osmanlı hanedanında egemenliğin kökeni ve devlet anlayışı Orta Asya Türk geleneğinden kaynaklanmıştır. Hatta hükümdarlığın el değiştirmesi bile bu geleneğe bağlıdır. Başka bir deyişle egemenliğin kimde olacağını, kanun ve yönetmeliklerden daha çok tanrının belirlediğine inanıyorlardı. Demek ki devlet ve egemenlik konusunda Türklerin sürekli ve metodik ilkeleri vardır. Türk dünyasının yabancı kültürler karşısında benliğinin korumasının sebebi, diğer kültürlerden daha yüksek seviyede olmasıdır. Türk sultanları egemenliklerini iki yolla sağlamışlardır.

1. Komşu devletleri kendilerine hizmet ettirmek ve ilhak etmek
2. Hilafeti ele geçirmek

Yükseliş dönemlerimizde Türkiye'yi ve Türkleri yıllarca araştırmış olan batılı bilim adamları ve yazarlar özellikle şu nokta üzerinde ittifak etmişlerdir. Dünyanın en alçak gönüllü ve hoş görülü insanı olan Türkler, millî gurur olarak da yeryüzünü en mağrur insanlarıdır. Bugün bizden ileri seviyedeki milletleri takdir etmemiz doğaldır. Fakat kendi özelliklerimizi inkâr edip bütün batılıları yüceltmek millî varlığımıza ihanettir. Bu durum, kültür sahasında tesirini gösterdiği gibi bizi millî benliğimizden de uzaklaştırmıştır. Bunun için batıda kültür ve medeniyet adına ne varsa doğru ve yanlış demeden almış yeni nesillere bunu aktarmışız.

Aynı durum siyasî sahamızda da görülmektedir. Meselâ; demokrasi fikrinin bize tanzimatla beraber geldiği sanılmakta, bunu ispat içinde birinci ve ikinci meşrutiyet taraftarlarının Avrupa'daki faaliyetleri gösterilmektedir. Hâlbuki yeryüzünde ilk parlamento da ilk demokrasi de günümüzden 5000 yıl önce Türkler tarafından kurulmuştur. Bunu, kendilerine özendiğimiz batılılar söylemektedir. Hatta onların

ifadelerine göre İslâmiyetten önce, Orta Asya'da kurulmuş göçebe Türk devletlerinin yönetim tarzları bile demokrasi idi.¹²

Demokrasi denilen yönetim biçimi bir Türk icadıdır ve zamanımızdan beş bin yıl önce uygulanmıştır. Bu bir kavim özelliği olduğu için, İslamiyetten önce Orta Asya'da kurulmuş konar göçer Türk devletlerinde bile çeşitli örnekleri vardır. Meselâ; Hakan millet temsilcisinden başka bir şey değildir. Barthold'un 'Histoire des Turcs d'Asie centrale' adlı 1945'de Fransa da yayınlanan eserinin 8. sayfasında Hakan'ın büyük yetkilerinin olmadığından söz edilmektedir.

Avrupa'da Türk tarihinin en önemli uzmanlarından biri olan Leon Cahun'un 'Introduction a l'histoire de l'Asie' adlı eserinin 1896 Paris baskısının 77. sayfasında Hakan şöyle tasvir edilmektedir; 'Kendi milletlerini yiyip yutan hükümdarların aksine olarak Türk Hakanı halkının yiyecek ve giyeceğini temin ederdi'¹³ denilmektedir.

Arap seyyahlardan olan İbni Fazlan'da eserinin bir bölümünde 'Türklerin yönetim anlayışı ve yabancılara bakış tarzını anlatmak için şu ifadeyi kullanmaktadır. 'Birbirleriyle yüksek sesle konuşmayan, kadınlara ve çocuklara saygı gösteren, yabancılara hoş ve misafirperver davranan, devlete ve büyüklerine saygı gösteren, dinî bakımdan hoş görülmesi için, Türklerden başka bir millete rastlamadım.'

Türk devlet yapısını, Türk askerini, Türk insanını, Türk tarih ve sanatıyla edebiyatını yakından tanıyan Dr. Hans Barth 'Türk savun kendini' adlı eserinde Türklerden şöyle bahsetmektedir. 'Eğer Türkler Hıristiyanlığın dünya görüşüne göre hareket edip de insanları kılıç zoru ile Müslümanlaştırsaydılar; bugün ne Ermeni, ne şark meselesi ne Balkan ne de Kafkas meselesi olurdu. Büyük Frederik'in yüzyıllar önceki meşhur sözüne göre: 'Türkler Kur'anı Kerim'in emrettiği şekilde herkesi kendi tarzında yaşamakta serbest bırakmışlardı'.

¹² İsmail Hami Danişment, Eski Türklerde Demokrasi, s.7

¹³ y.a.g.e., s.8.

Buna karşılık Hıristiyan Avrupa da, orta çağ boyunca ve bir zamanlar Hıristiyan inancı dışındaki insanlar engizisyon mahkemelerinde yargılanıp meydanlarda ateşlerde yakılırken Osmanlı insana ve insanlığa saygı gösteren tek ülke idi. Türk çiftçisi köleliğe ve vicdansızlığın her çeşidine karşı çıkıyor, Doğu Avrupa'nın Hıristiyan memleketlerinde soydaşların gördüğü zulme karşı şuurlu ve ağırbaşlılıkla sabrını koruyordu.

On dokuzuncu asrın başlarında Türkiye'ye gelmiş ve ülkemiz hakkında eserler yayınlamış olan Fransız yazarlarından A. L. Castellan; 'Moeurs, usages, Costumes des Othomans et abrege de Leur histoire' adlı 1812 tarihli Paris'te yayınlanmış 14ve 15. sayfalarında Türkleri şöyle tanımlamaktadır. 'Halkının hayatına namus ve haysiyetine ve malı ile mülküne hakim sayılan padişahın iradesi, Kur'an Nizamından ve şeyhülislamın fetvalarından üstün değildir. Yine İstanbul'da birkaç yıl araştırma yaptıktan sonra 1855'de Paris'te 'La Turquie Actuelle' adlı eseri yayınlayan A. Ubcini; tamamen tarafsız bir zihniyetle eserinin giriş kısmının 12. sayfasında Türk yönetimini şöyle tasvir etmektedir. 'Türkiye hükümeti şeklen mutlak bir saltanat olmakla beraber esasen saltanatın bağlı olduğu kuralları dünyanın hiçbir yerinde benzeri görülmemiş derecede hükümet yetkilerini sınırlayan, örf ve adetlerden dolayı ılımlı bir idaredir. Bütün Osmanlılar içerisinde hayat şartlarından şikâyet edebilecek tek adam padişaktır. Dıştan bakıldığında herkesten üstün görünen padişah istediği gibi bir evlilik yapmaktan bile mahrumdur.'

Eski Romanya başbakanlarından meşhur yazar Prof. İorga'nın 'Les voyageurs francais das L'Orient Europeen' adlı eserinin 1628 Paris baskısının 14. sayfasının 16. asır seyahatnameleri bölümünde, Türk demokrasısından şöyle bahsetmektedir. 'Bugün şarkın, o kadar geniş alanlarıyla Hıristiyan batının bir çok eyaletlerine hakim olan Osmanlı Türk cemiyetinde demokrasi zihniyeti ilk günlerden itibaren hiç kesintiye uğramadan devam etmektedir.'

1622 yılında Paris'te yayınlanan Bizans tarihçisi Chalcondyle'in Fransızca'ya 'Histoire generale des Turc' diye tercüme

edilen eserinin ikinci cildinin 80. sütununda Türkiye’de ki sınıfsızlıktan şu şekilde söz edilmektedir. ‘Türk ülkesinin hiçbir tarafında halktan üstün sayılabilecek beylerle asilzadelerden oluşan yüksek tabaka yahut zadegân sınıfı mevcut değildir. Türkiye’de zengin olup da memuriyet satın alabilecek kimseler dışında seçkin bir sınıfa rastlanmaz. Padişah herkese eşit muamele eder ve devlet erkânı ile memurların çocuklarına hiçbir zaman babalarının makamları verilmez.’

3. Ahmet devrinin 1710 -1711 tarihlerinde Boğdan voyvodalığında bulunmuş olan Demetrius Cantimir adlı Türk düşmanı prens ‘Histoire de L’Empire Ottaman, ou se voyent Les causes de son agrandissement de sa de`cadence avec des notes tres-Instructives’ adlı iki ciltlik eserinin 1743 tarihli baskısının birinci cilt 46. sayfasında Türklerden şu şekilde bahsetmektedir: ‘Şu noktayı iyi bilmelidir ki Türkler, asaleti şanlı atalarından ödünç almazlar. Çünkü onlar kendilerini hep aynı derecede asil sayarlar. Onun için onların düşüncelerinde şan ve şeref asil bir aile özelliği değil, liyakat ve iktidarın mükâfatıdır.¹⁴

Yukarıdaki örnekler sonsuz sayıda çoğaltılabilir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, Türkler yeryüzünde var oldukları andan bu güne kadar hürriyet ve demokrasi anlayışını korudukları için hiçbir zaman esaret altında yaşamamışlardır. Çünkü Türkler arasında olarak eşitlik ve adalet yaygındır. Eşitliği siyasette adaleti ise ekonomi ve yönetimde uygulamaktaydılar.

KAYNAKLAR

DANIŞMENT, İsmail Hami, *Eski Türklerde Demokrasi*. Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1964.

GÖKALP, Ziya, *Türk Töresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.

¹⁴ İsmail Hami DANIŞMENT, y.a.g.e., s.45-57.

İZBUDAK, Veled, Mevlana, Mesnevi, ***Biz bölüp parçalamaya değil bütünleştirmeye geldik***, 2. Cilt, İstanbul, 1972.

TANERİ, Aydın, ***Türk Devlet Geleneği***, Töre Yayınları, Ankara, 1981.

TOPÇU, Nurettin, ***Devlet ve Demokrasi***, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.

TOPÇU, Nurettin, ***İradenin Davası***, Hareket Yayınları, İstanbul, 1968.

TURAN, Osman, ***Türk Cihan Hâkimiyeti Tarihi***, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.